

ZEN A BUDDHISTICKÁ TRADÍCIA SÚČASNÉHO JAPONSKA¹

doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.

ABSTRAKT

Cieľom článku je analýza vplyvu zenovej a buddhistickej tradície na súčasnú kultúrnu identitu Japonska a jeho postavenia v sieti medzinárodných vzťahov. Štúdia skúma príčiny tejto japonskej kultúrnej performancie a prezentuje všeobecný argument, že nositeľom historickej kontinuity kultúrnej identity je socio-kultúrna habitualita spoločnosti, nie štát ako inštitúcia. Z tohto dôvodu, ako uvádza autorka štúdie, pri skúmaní kultúrnej identity štátu inštitucionalistická paradigma nemôže priniesť taký vedecký osov, ako jej možná kombinácia so socio-kultúrnou historickou paradigmou respektíve s axiologickou paradigmatom teórie kultúry.

Kľúčové slová: Zen, buddhizmus, japonská kultúra

ABSTRACT

The aim of this article is to analyze impact of the Zen and the Buddhist tradition on the present cultural identity of Japan and its position in the network of international relations. The study examines the causes of cultural performances of Japan and argues that the bearer of the historical continuity of cultural identity is a socio-cultural habituality of the society, not the state as an institution. Therefore, when examining the cultural identity of a state, the scientific added value of institutional paradigm is not comparable with the combination with socio-cultural historical paradigm or with axiological paradigm of the theory of culture.

Key words: Zen, buddhism, Japanese culture

JEL: Z12

ÚVOD

Cieľom našej štúdie je analýza vplyvu zenovej a buddhistickej tradície na súčasnú kultúrnu politiku Japonského cisárstva (*Nippon-koku*) a skúmanie predpokladaných determinantov tejto tradície na aktuálne japonsko-čínske a japonsko-indické vzťahy.

Difúzia zenu a buddhizmu do Japonska je ojedinelým historickým príkladom takého typu šírenia kultúry, ktorého aktérom nie je dobyvateľ alebo imperiálna, či koloniálna veľmoc, respektíve hegemonistická diplomatická aktivita emitenta, ale konkrétny štát z vlastnej vôle má záujem o import cudzej kultúry, o ktorej je presvedčený, že mu prinesie civilizačný vzostup. Špecifickosť tohto typu kultúrnej difúzie sa v plnom svetle prejaví hlavne pri konfrontácii medzinárodných politických vzťahov, v sieti ktorých sa skúmaný štát nachádza. Kausalitu tejto konfrontácie môžeme pozorovať v tom, že v rámci určitých politických a ekonomických podmienok importujúci štát po čase sa prestane hlásiť k svojim „cudzím“ kultúrnym koreňom a natoľko ich pretaví do vlastnej kultúry, že ich exogenita sa úplne zotrie a nová kultúrna politika štátu ich prezentuje už iba ako endogénne, „národné“, fenomény. Na súčasnej medzinárodnej scéne môžeme jasne pozorovať, že čínsko-indický buddhizmus pre rozvoj japonsko-čínskych alebo japonsko-indických politických a hospodárskych vzťahov nehrá temer

¹ Táto štúdia vznikla v rámci grantu VEGA č.1/1009/11 *Medzikultúrne vzťahy a sociálny kapitál*.

žiadnu rolu mosta medzi uvedenými štátmi a Japonsko presvedča medzinárodnú verejnosť o autochtónnosti svojej kultúrnej identity.

Z externého európskeho alebo slovenského pohľadu sa nám môže zdať, že súčasná japonská kultúra nielen že zavýšila tradičné synkretické štádium svojej evolúcie, ale svoje historické kultúrne mosty vedúce k Číne alebo Indii, vymenila za mosty vedúce k Západnej, euroamerickej civilizácii. Avšak prudký hospodársky rozvoj Číny a Indie, podľa nášho názoru, v krátkom čase môže viesť k zásadnej zmene japonskej kultúrnej politiky a namiesto westernizácie môže nastúpiť nový trend opätovnej sinologizácie nielen japonskej, ale aj širšej ázijskej kultúrnej paradigmy.

Štúdia skúma príčiny japonskej kultúrnej performancie pomocou hypotézy, že nositeľom historickej kontinuity kultúrnej identity nie je len štát ako mocenská inštitúcia, ale hlavne socio-kultúrne komunity ako nositelia sociálneho kapitálu štátu.

Z tohto dôvodu pri skúmaní kultúrnej identity štátu inštitucionalistická paradigma neprináša dostatočne komplexné poznatky pokiaľ nie je konfrontovaná s poznatkami o kultúrnych preferenciách sociálnych skupín, resp. spoločenského systému ako celku.

1 Expozícia problematiky

Predstava o Japonsku ako o vzdialenej krajine Ďalekého východu dnes už nezodpovedá skutočnosti. Samozrejme, nie v zmysle jeho geografickej polohy, ale v zmysle nášho vnímania tohto ostrovného štátu v súčasnom globalizovanom svete.

Niektorí by mohli namietajúť, že vnímanie určitého faktu, v našom prípade štátu, je čisto subjektívna vec, ktorá nemá nič spoločné s objektívnou charakteristikou. Ja sa naopak domnievam, že naše vzťahy k objektívnym javom sveta sú podmienené nielen poznatkami, ale aj našimi predstavami a predsudkami, ktoré sme si osvojili v určitom sociokultúrnom prostredí. A neraz práve tieto nekriticky preberané idoly bránia tomu, aby sme si vytvorili verifikované poznatky o danom jave. Zvlášť pri skúmaní medzinárodných procesov hrozí riziko, že naše predstavy o iných národoch budú v najlepšom prípade podfarbené našou etnickou identitou a našimi kultúrnymi preferenciami. V najhoršom prípade predsudkami xenofóbie, etnocentrizmu, alebo fideistickej, či inej netolerancie.

Cieľom tejto štúdie je prispieť k objektívnemu obrazu kultúrnej identity súčasného Japonska z hľadiska skúmania jeho zen-buddhistických elementov. K vytvoreniu takého obrazu však v prípade Japonska nemôžeme pristupovať pomocou rozšírenej predstavy o izolovanosti a osamotenosti japonskej kultúry², ale musíme brať do úvahy komplex medzikultúrnych vzťahov, v rámci ktorých sa japonská kultúra historicky vyvíjala. To, že v súčasnosti táto kultúra pôsobí na vonkajšieho pozorovateľa zo Západu ako istý kompaktný celok ešte neznamená, že vnútorne nie je významne štrukturovaná a jej nositelia nedisponujú rôznorodou habitualitou.

Z hľadiska medzinárodného postavenia tohto ostrovného štátu musíme brať do úvahy aj otázku, či exogénne kultúrne faktory, ktoré si Japonci cieľavedome a z vlastnej potreby prinášali domov z územia iných štátov a v priebehu histórie organicky pretavili do dnešnej podoby svojej kultúry, hrajú zároveň rolu určitého mostu v rámci politickej, bezpečnostnej alebo ekonomickej medzinárodnej spolupráce Japonska. Na túto otázku v tomto texte môžem odpovedať iba hypoteticky, lebo si vyžaduje komplexnú interdisciplinárnu analýzu viacerých odborníkov. Domnievam sa však, že už samo nastolenie tohto problému, môže byť inšpiratívne pre rozvoj poznatkov v oblasti teórie a histórie medzinárodných vzťahov.

Konkrétne ide o otázku, či rituály, mýty, náboženské a filozofické predstavy, ktoré Japonci v priebehu histórie prevzali hlavne z čínskej a indickej kultúry, prispievajú dnes alebo v budúcnosti k vzniku užšej ázijskej ekonomickej alebo politickej koalície Japonska s Čínskou

² Huntington, S. P. (1996): *The Clash of Civilizations*.

republikou a Indickou republikou? Zaujímavou sa táto otázka stane, ak vezmeme do úvahy perspektívy hospodárskeho rastu Číny a Indie a kolektívny entuziazmus, respektíve inovačný potenciál pracovitých Japoncov. Ak sa dnes šíria hlasy o novej dekadencii Západnej civilizácie, tak predpoklad obrovského rozvoja Číny a Indie prinesie so sebou aj novú revitalizáciu Japonska? Bude faktorom tejto obnovy kultúrna príbuznosť medzi týmito štátmi, ktorej spoločným menovateľom je zen-buddhistická tradícia? A napokon z európskeho, ale aj nášho slovenského pohľadu, je aktuálna ešte jedna otázka. Zen-buddhistická kultúra bola jedným zo zdrojov európskej avantgardy tak v oblasti národných literatúr (existencializmus, surrealizmus, dadaizmus) ako aj v populárnej hudbe (Beatles). Zen-buddhizmus v konfrontácii s európskym kresťanstvom môže poskytovať pre životný štýl liberálnych spoločností v Európe nielen vymanenie sa spod kurately dogmatickej kresťanskej cirkvi, ale aj výzvu k uctievaniu hodnôt prírody a ľudskej prirodzenosti. Napokon niektoré zen-buddhistické prvky a praktiky – ako napríklad ahinsa, meditácia, joga – po roku 1989 priam zaplavili aj slovenskú spoločnosť.³

2 Politické determinanty súčasného Japonska

Kým Japonsko do druhej polovice dvadsiateho storočia reprezentovalo akúsi exotickú do seba uzavretú etnocentrickú krajinu s osobitnou kultúrnou tradíciou, dnes patrí medzi veľmoci, ktoré významne ovplyvňujú nielen globálnu ekonomiku, ale aj zmeny prebiehajúce v západnej civilizácii.

Vstupom USA do druhej svetovej vojny po šokujúcom útoku samovražedných kamikadze na Pearl Harbor sa neskončil iba americký, ale aj japonský izolacionizmus. V dôsledku Pearl Harberu došlo k tragickému stretu ďalekovýchodnej a západnej civilizácie. Veľké Japonské cisárstvo (*Dai Nippon Teikoku*) rozvíjajúce sa v rokoch 1868 a 1945 ako súčasť Osi Berlín-Rím - Tokio zvolilo ozbrojenú konfrontáciu nielen s americkým, ale aj európskym západom.

Dnes málokto analytik medzinárodných vzťahov venuje pozornosť faktu, že dokonca na krátky čas vzniklo neblahé spojenectvo aj medzi veľkým zen-buddhistickým Japonskom a malým kresťanským Slovenskom, keď vojnový slovenský štát 12. decembra 1941 ako súčasť fašistického zoskupenia *de facto* tiež vypovedal vojnu Spojeným štátom americkým. Tento krátko trvajúci vojnový japonsko – slovenský koalíčný vzťah však z hľadiska medzikultúrnych interferencií nepriniesol nijaký podnet, lebo počas rinčania zbraní reálne nedošlo ku skutočnému stretu slovenskej kultúry s ázijským buddhizmom, ani japonský nacionalizmus nijako neovplyvnil slovenské nacionalistické vášne počas trvania slovenského vojnového štátu, hoci pokiaľ ide o fenomén nacionalizmu jeho fašizoidné prvky boli tak v Japonsku ako aj na Slovensku rovnaké, ibaže pre Japoncov ideovým východiskom bolo šintó a pre slovenských nacionalistov dogmatický katolicizmus a antisemitizmus.

K „stretu civilizácií“ súčasný globálny svet poskytuje z hľadiska medzikultúrnych vzťahov oveľa významnejšie podnety než počas druhej svetovej vojny. Hoci z hľadiska otázky kultúrnych a civilizačných identít aktérov euroázijského fašistického zoskupenia Berlín – Rím – Tokio je šokujúce, ako mohlo dôjsť k spojeniu záujmov takých odlišných štátov ako bol protestantský Berlín, katolícky Rím a zen-buddhistické Japonsko?

Po porážke Japonska v druhej svetovej vojne styky Japoncov s predstaviteľmi Západnej, hlavne americkej, civilizácie síce hlboko poznamenala tragédia Hirošimy a Nagasaki, čo však nebránilo tomu, aby sa rozvinul proces westernizácie japonskej spoločnosti. Nevyhnutná potreba hospodárskej obnovy vojnou zničenej krajiny napriek tragickej frustrácie obyvateľstva z amerických atómových bômb viedla napokon k nebyválnemu rozvoju

³ V Slovenskej republike je v súčasnosti 13 registrovaných centier buddhizmu a ďalšie neoficiálne komunity. Pozri: Centrum budhizmu diamantovej cesty Bratislava. Dostupné na internete: <<http://www.buddhizmus.sk/?go=centra>>

medzinárodných kontaktov Japonska nielen s americkým Západom, ale fakticky s celou euroamerickou západnou civilizáciou. Disciplinovaní a húževnatí Japonci vedeli zužitkovať túto medzinárodnú skúsenosť vo svoj prospech bez toho, aby sa vzdali vlastnej kultúrnej identity. Napokon schopnosť transformovať západné inovácie do štruktúry vlastnej kultúrnej tradície sa stalo najtypickejšou črtou japonského národa.

H. Byron Earhart tvrdí, že za necelé dve desaťročia po druhej svetovej vojne sa zraky opäť obracajú k Japonsku, ktoré medzitým vstalo z popola. Hodnotová kríza Západu dodáva zázračnú silu semienku zenového buddhizmu, ktorý nastúpil cestu svojej difúzie smerom k euroamerickej civilizácii a ašpiruje nastúpiť na miesto „vyprázdnených“ hodnôt minulosti.⁴

Cieľom tohto článku je hľadať vysvetlenie príčin tohto vzrastajúceho vplyvu zenového buddhizmu na medzinárodnej scéne, ktorý sa prejavuje v mnohých oblastiach medzištátnych i spoločenských vzťahov, počnúc diplomaciou a firemným manažmentom, až po inšpirácie v oblasti umeleckej tvorby, ekologickom myslení a vo formovaní nového životného štýlu niektorých skupín mladej generácie.

K skúmaniu tohto javu musíme pristupovať najprv z imanentného hľadiska. Musíme totiž zistiť, aké sú ideové a hodnotové korene japonského buddhizmu a aké sú jeho prejavy v súčasnom Japonsku. Až po tejto analýze môžeme zmapovať jeho difúziu v oblasti západnej civilizácie a dospieť k poznaniu jeho špecifických japonských charakteristík. Šírenie zenového buddhizmu mimo Japonska sa v súčasnosti vyznačuje tým, že jeho aktérmi nie sú iba niektoré japonské dobrovoľné organizácie (napríklad *sóka gakkai*), ale aj rôzni jednotlivci, skupiny alebo náboženské komunity Európanov a Američanov. Nemenej pozoruhodným je aj skutočnosť, že napriek ideám pacifizmu a tolerance, ktoré sa tradične spájajú so zenbuddhizmom, jeho šintoistická performancia sa počas druhej svetovej vojny stala ideovým prameňom extrémneho japonského nacionalizmu a militarizmu.

3 Difúzia zenového buddhizmu do Japonska

Difúzia zenového buddhizmu do Japonska sa vyznačuje niekoľkými špecifickými filozoficko-politickými a náboženskými performanciami. Po prvé musíme venovať pozornosť faktu, že buddhizmus sa v Indii objavil ako pokus o reformu niektorých tradičných princípov a praktík hinduizmu. Pričom si musíme uvedomiť, že európsky výraz „hinduizmus“ je nepresným označením učení a praktík mnohých heterodoxných sekt v Indii, náboženských a sociálnych komunit, známych pod neskorším označením *kasty* alebo *varny*. Rituály a praktiky obyvateľov tohto úrodného údolia rieky Ganga a o málo menšej rieky Indus poznali už antickí Gréci, ale až anglickí kolonizátori ich začali označovať ako *hinduizmus*, aby ich odlišili od vlastných, prevažne anglikánskych rituálov. Údolie rieky Ganga (dlhá 2 500 km) je kolískou indickej civilizácie, dodnes husto obývané a je zdrojom pitnej a užitkovej vody, poľnohospodárstva, priemyslu a významnou dopravnou tepnou. Preto mýtické svedectvá o uctievaní ich životodarnej sily nachádzame už v najstarších textoch *Mahábhárata* a *Bhagavadgíta*. Niektorí autori tieto texty interpretujú ako „bibliu hinduizmu“, hoci *Bhagavadgíta* v jazyku *páli* bola súčasťou textu *Mahábhárata*, až neskorších *sanskritských* prepisoch sa tieto texty začali objavovať samostatne. Naším cieľom na tomto mieste však nie je ich textologická analýza, ale upozornenie na historický fakt, že kultúra v oblasti Himalájí, Nepálu a ďalších regiónov Indie v období vzniku nového učenia buddhizmu (medzi 6. – 5. st. pred Kr.) je výsledkom viacsícročnej amalgamizácie autochtónneho *hinduizmu* a adaptácie exogénnych árijských *véd* a *sútier*. V tomto širokom prúde hinduistickej a árijskej duchovnej tradície učenie mladého nepálskeho princa Siddhartha Guatamu (563 -483 pred Kr.) sa

⁴ Earhart, B. H. (1998): *Náboženství Japonska*. s. 7

spočiatku javí iba ako malá sekta, alebo ako „stredná cesta“⁵ medzi mnohými heterodoxnými systémami.

Avšak neskôr sa ukázalo, že jeho prívrženci pochopili kritiku sociálnej nerovnosti medzi kastou brahmánov a nedotknuteľných ako kritiku kastového systému vôbec. Buddhismus získal významnú sociálno-politickú dimenziu a v mnohých štátoch Indie jeho prívržencov začali prenasledovať. Piliermi árijsko-indickej civilizácie boli totiž vlastne kasty, a tesná väzba medzi védskými a hidusitickými rituálmi slúžila ako nástroj sociálneho zabezpečenia. Vnútorňa integrita kást bola chránená nielen pomocou posvätných rituálov a príkazov, ale aj autoritou založenou na kmeňovej gerontokracii.

Guatamovo nenásilné úsilie o zrušenie kastového systému malo okrem iného za následok, že jeho prívrženci hľadali útočisko v Himalájach, v Tibete a neskôr v Číne. Skrátka do mimoindických oblastí sa buddhizmus rozšíril ako učenie, ktoré na domácej pôde v čase vzniku nenašlo dostatočnú podporu. To je jedna z príčin difúzie indického buddhizmu. Ďalšia príčina recepcie buddhizmu v Číne a Tibete spočíva v tom, že filozofické princípy autochtónneho čínskeho taoizmu a konfucianizmu boli analogické princípom hinduizmu a buddhizmu. Máme na mysli hlavne ich spoločný neimperatívny charakter, čiže zásadu, že predmet úcty si človek môže zvoliť sám, že nad ním nestojí nejaký nadradený *pantokrátor*, ale človek sám je súčasťou prírody a všetkého živého. Buddhistickej aj konfuciánskej etike nie je theomorfná, neprikazuje adoráciu transcendentálneho božstva ako judaizmus, kresťanstvo a islam, ale je v pravom slova zmysle antropomorfná, resp. antropologická.

To sú v stručnosti hlavné príčiny postupnej amalgamizácie čínskeho konfucianizmu a indického buddhizmu. Plodom tejto amalgamizácie je čínsky meditatívny, čiže zenový buddhizmus, ktorého vývoj však neustrnul na území ohradenom veľkolepým Čchang-čchengom, ale našiel ďalšiu živnú pôdu na ostrovoch Japonska. Do Japonska však zenový buddhizmus „nevyviezli“ nejakí čínski mandaríni ani vojenské hordy, ale o dovoz čínskej kultúry do Japonska mali eminentný záujem japonskí cisári samurajovia.

Ako uvádzajú E. O. Reischauer a A. M. Craig, spočiatku sa buddhizmus sústredil v hlavnom meste a vyznávali ho iba vládnuce vrstvy. Avšak priebehu 8. a 9. storočia sa začal šíriť po celej krajine a okrem iného buddhistický princíp *ahinsy* prispel k tomu, že sa zmiernili vojenské a samurajské krutosti a vraždy. A postupne ako sa samurajský systém začal meniť na dedičný, japonskí vládcovia našli v čínskom konfucianizme a legizme vzor ako zabezpečiť fungovanie vlastnej moci a byrokracie.⁶

Tieto fakty svedčia o tom, že šírenie kultúr medzi národmi nie je možné vysvetliť len poukázaním na imanentné elementy určitého kultúrneho fenoménu, na jeho „príťažlivosť“, či „univerzálnosť“, alebo „uznanie“, či „vyznanie masami“. Jednotliví štátni alebo skupinoví aktéri v daných historických podmienkach v záujme realizácie vlastných cieľov sa opierajú o „cudzie vzory“, ktoré spolu s ďalšími kultúrnymi prvkami presádzajú do svojej krajiny.

Medzi všeobecné atribúty kultúry patrí, že identita spoločnosti, ktorá sa stáročia alebo tisícročia rozvíja pod vplyvom určitej exogénnej kultúry, jej determinácie sa štát nemôže zbaviť jednoduchou zmenou politiky, lebo kultúrna habitualita spoločnosti a jej jednotlivých členov má antropogénne základy.

Z tohto tvrdenia vyplýva, že ak Japonsko z vlastnej vôle importovalo do svojej spoločnosti čínsku kultúru, prispôbilo si čínske písmo, prijalo konfucianizmus a konfuciánsky transformovaný indický buddhizmus, nemôže dnes predpokladať, že návrat k pôvodnému autochtónnemu šintoizmu bude bezproblémový, ale ani to, že bude môcť svojou národnou politikou postaviť hrádze pred vplyvom medzinárodných kultúr. Ako tvrdia mnohí odborníci na

⁵ De Bary, Theodore W. M. (ed. 1972): *The Buddhist Tradition in India, China and Japan*. s. 6

⁶ Reischauer, O. E. a Craig, A. M. (2000): *Dějiny Japonska*. s. 25 a s. 93

Japonsko, ale aj niektorí aktéri prezentácie japonskej kultúry v zahraničí, čoraz typickejšou črtou Japoncov sa stáva zvýšená citlivosť v prijímaní cudzích kultúrnych vzorov.⁷

Je zaujímavé, že zenový buddhizmus v čínskej tradícii našiel úrodnú taoisticko-konfuciánsku filozofickú pôdu a ani krutej maoistickej „kultúrnej revolúcií“ sa nepodarilo jeho tradíciu vykynožiť. Počas obdobia čínskeho maoizmu zenový buddhizmus a jeho jednotlivé odnože sa v komunistickej Číne stali útočiskom odporu proti režimu a aj v súčasnosti intelektuálnym žriedlom reformných myšlienok. Pozoruhodným je aj fakt, že čínsky zenový buddhizmus na rozdiel od japonského, či indického je trňom v oku globálnym kultúrno-politickým cieľom Vatikánu, lebo aj mnohých čínskych kresťanov nakazil schopnosťou preferovať prirodzený svet namiesto kultu sakralizovaných náboženských, či politických autorít.

Nie je nepravdepodobné tvrdenie, že čínsky zenový buddhizmus je jedným z nástrojov prekonávania izolacionistickej politiky súčasnej Čínskej republiky a zrejme bude hrať istú kultúrnu rolu aj v súvislosti s globálnymi ekonomickými ambíciami tejto ázijskej veľmoci.

Japonský zenový buddhizmus dovezený z Číny a pretavený do šintoistickej tradície na rozdiel od jeho čínskej adaptácie, naopak, na mnohé stáročia posilnil politiku japonského izolacionizmu a stal sa brzdou nielen kultúrnych, ale aj obchodných kontaktov Japoncov so zahraničím, osobitne so štátmi kresťanskej proveniencie. Je známe, že napríklad holandskí obchodníci, ktorým sa v 17. storočí podarilo čiastočne prelomiť japonské obchodné bariéry, prv než by získali povolenie zakotviť svoje fregaty v japonských prístavoch, museli poprieť svoju kresťanskú identitu a zriecť sa kríža ako symbolu viery.

Zenový buddhizmus v japonskej šintoizácii smeroval k posilneniu vnútornej integrácie japonskej národnej identity, preto možno usudzovať, že jeho performancie aj v súčasnom Japonsku udržiavajú kontinuitu typickej japonskej kultúrnej tradície. Napriek tomu, že táto „krajina vychádzajúceho slnka“ po období obnovenia *Meidži* v roku 1868 prevzala mnohé sociálne a politické inštitucionálne vzory zo Západnej civilizácie, tie, na rozdiel od importu zenového buddhizmu v období *Nara*, sa nestali organickou súčasťou jej kultúrnej identity.

Hoci dnešná japonská kultúra je liberálnou a pluralitnou štruktúrou rôznorodých elementov, spojovacím článkom tejto štruktúry naďalej zostáva zenový buddhizmus. Preto je *zen* nositeľom japonského kultúrneho atribútu buddhizmu, hoci vo svete (i na Slovensku) jestvuje množstvo rôznych „zenových komunit“, ktoré praktizujú meditácie, ale ich autentický japonský pôvod nemožno dokázať, lebo kórejskí, malajzijskí i iní aktéri difúzie zenového buddhizmu reinterpretujú jeho princípy podľa vlastných, neraz komerčných cieľov.

Pôvodná indická buddhistická kultúrna paradigma⁸ z historického hľadiska v Indii dominovala najkratšie obdobie, lebo krátko po konštituovaní arabských islamských náboženských komunit a vzápätí dobyvačných vojsk už od 7. storočia sa severná i stredná India stala ich hlavným cieľom. Počas nadvlády dilliskeho sultanátu a neskôr počas vlády Mughalskej dynastie islamizácia a arabizácia Indie zasiahla prevažnú časť indického subkontinentu a zapojila ho do islamskej civilizácie. Napriek tejto skutočnosti však možno konštatovať, že buddhistické kultúrne dedičstvo je naďalej substrátom *indickej* identity, čiže tým kultúrnym faktorom, ktorý spája polyetnické indické komunity s tradičným hinduizmom a klasickou védskou civilizáciou.

Islamizácia Indie však radikálne transformovala tradičné kultúrne väzby Indie s Čínou, lebo Čína vďaka dlhotrvajúcej politike izolacionizmu sa ubránila masívnemu šíreniu islamu na svojom území. Z historického hľadiska možno konštatovať, že kontinuitu pôvodnej indickej buddhistickej tradície umožnil prolongovať práve čínsky konfucianizmus a prostredníctvom neho neskôr jej japonská šintoistická adaptácia.

⁷ Reischauer, O. E. a Craig, A. M. (2000): *Dějiny Japonska*. s. 5

⁸ Lehmannová, Z. a kol. (2010): *Paradigma kultúr*. s. 417-425

Z kulturologického hľadiska tento príklad difúzie ilustruje všeobecne tvrdenie, že vedecká explanačia historických procesov *medzikultúrnych vzťahov* vyžaduje okrem poznania ich faktografickej histórie aj také metódy interpretácie, ktoré by dokázali adekvátne postihnúť aj ich paradoxy a antinómia. V *medzinárodnej difúzii* kultúrnych iniciatív národov možno z tohto hľadiska vidieť istú záruku „udržateľnosti“ kultúrnej evolúcie a jej plurality na rozdiel od dnes rozšírených obáv, že globalizácia je hrobárom kultúry národov.

ZÁVER

Pokúsili sme sa v hlavných črtách ukázať, aké historické a socio-kultúrne faktory musíme brať do úvahy pri skúmaní kultúrnej identity Japonska a jeho postavenia v súčasných medzikultúrnych procesoch. Záverom treba upozorniť ešte na elementárne kultúrne predpoklady týchto vzťahov, medzi ktoré patrí úroveň gramotnosti a vzdelania sociálneho kapitálu štátu. Gramotnosť je civilizáčny a politický fenomén, lebo jej rozvoj nezávisí iba od difúzie určitých kultúrnych tradícií a vzorov, ale od politických a legislatívnych inštitucionálnych rozhodnutí. Bez inštitúcií vzdelávania nie je možné predpokladať civilizačný vzostup kultúry národov a nefungovanie týchto inštitúcií je eo ipso prekážkou kultúrneho rozvoja.

Porovnajme teraz dostupné údaje o gramotnosti skúmaných štátov, sledujúc našu hlavnú otázku týkajúcu sa zen-buddhistickej kultúry. Gramotnosť 1 166 079 217 (údaj z roku 2009) obyvateľov Indie je 59,5 %. India uznáva 16 úradných jazykov⁹ z nich angličtina – importovaný jazyk kolonizátorov – dnes platí pre celú Indiu. Iba z tejto jazykovej plurality a mnohých iných odlišných kultúrnych faktorov vyplýva veľká diverzita vzdelávacieho systému v Indickej republike. Postavenie anglického jazyka napriek koloniálnej minulosti však musíme hodnotiť ako pozitívny kultúrny fenomén umožňujúci nielen štúdium a vzdelávanie mladých ľudí a pracovnej sily, ale je integrujúcim faktorom indického sociálneho kapitálu na globálnom trhu práce. Vytvára totiž potenciál pre veľký vzostup Indie ako ekonomickej veľmoci, čo možno pozorovať napríklad vo vytváraní medzinárodnej koalície BRICS¹⁰, ktorá sa vyznačuje s nekompatibilnou kultúrnou identitou, avšak medzi Indiou a Čínou, ako sme ukázali vyššie, možno predpokladať isté spoločné rezíduá buddhistickej tradície alebo väzby medzi islamskými komunitami v Ruskej federácii, v Čínskej republike a Indickej republike.

Úroveň gramotnosti v Japonskom cisárstve je 100 %, japonský vzdelávací systém patrí medzi najstabilnejšie systémy vo svete, preferuje disciplinovanosť, pracovitosť a enkulturáciu v duchu tradičného kolektivismu. Keďže japonská ústava uznáva náboženskú slobodu občanov - západným slovníkom vyjadrené - uznáva odluku cirkvi od štátu, čo prakticky znamená, že činnosť náboženských a iných komunít nezaťažuje štátny rozpočet (výnimkou je financovanie ceremónií cisárskeho dvora), ani vzdelávací systém štátu. Samozrejme, súkromné školy a univerzity (napríklad univerzita OBIRIN) môžu poskytovať z vlastných zdrojov aj teologické vzdelávanie.

Podľa nášho názoru stabilitu tohto japonského, kolektivistického typu kultúrneho liberalizmu udržuje vo vnútri štátu práve neinštitucionálna a neimperatívna zen-buddhistická kultúrna tradícia.

Hypotéza, že japonská adaptácia na zen-buddhistickú tradíciu revitalizuje japonsko-čínske alebo japonsko-indické vzťahy síce môže dnes vyznievať bizarne, ale vzhľadom na perspektívy globálnej transformácie zoskupení veľmocenských štátov, nie je nepravdepodobná. Veľmocenská ambícia Japonska v ázijskom priestore je historickým faktom, a podľa nášho názoru je iba otázkou času, kedy v Japonsku westernizácia ustúpi masívnej revitalizácii zen-buddhistickej tradície, ktorá by sa mohla stretnúť s empatiami zo strany Indie alebo Číny.

⁹ Sú to: hindčina, bengálčina, tegulčina, mahátčina, tamilčina, urdčina, gudžarátčina, malajámčina, kannadčina, urdčina, pandžábčina, ásámčina, kašmírčina, sindhčina, sanskrit, angličtina .

¹⁰ Hospodárske zoskupenie Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Južnej Afriky.

A možných aspiráciách Japonska stať sa členom BRICS zrejme už dnes nemožno pochybovať. Aké politické, hospodárske a kultúrne „nástroje“ Japonsko použije na ceste k tejto integrácii dnes môžeme iba tušiť. Predpoklady tohto trendu vývoja poskytuje práve vysoká vzdelanosť japonského sociálneho kapitálu. Ale napríklad aj súčasná otvorenosť japonskej kultúry voči všetkým exogénnym kultúrnym iniciatívam národov. Ilustruje to napríklad využitie vzdialených mazdaistických perských symbolov v japonskom automobile priemysle, alebo veľký záujem Japoncov o európsku filozofiu, európsku hudbu, čo naznačuje, že japonská kultúrna politika bude súčasťou mnohých hospodárskych stratégií aj voči členským štátom BRICS.

Z hľadiska nášho skúmania možno konštatovať, že schopnosť Japoncov využiť vo svoj prospech najrozličnejšie exogénne kultúrne vzory bude naďalej organickým prvkom ich kultúrnej identity. Inou otázkou však je, čo prinesie globálna alebo európska, či slovenská adaptácia na zen-buddhistické kultúry a praktiky, okrem exkluzívnej diverzity národných kultúr? Možno očakávať, že „mäkká sila“ kultúrnych tradícií národov a štátov bude paralelným sprievodným znakom globalizácie, alebo iba ilustráciou ich „tvrdej sily“?

Najzložitejšou otázkou je kultúrne podhubie japonsko-čínskych vzťahov. Uviedli sme, že japonská kultúra vďačí za mnohé svoje kultúrne hodnoty difúzií zen-buddhizmu v konfucianskej reinterpretácii. Avšak v súčasné vzťahy Japonska k Číne sú veľmi vzdialené tomu, aby Japonsko v dôsledku tejto tradície prejavilo väčšie empatie voči Číne. Naopak. Avšak príčinou súčasných sporov nie sú kultúrne otázky, ale prevažne geopolitické a politické. Možno však predpokladať, že Japonsko bude usilovať o tzv. dobré vzťahy s Čínou vzhľadom na ambície vo vzťahu k BRICS, ale aj vzhľadom na akokoľvek kriticky vnímané čínsko-japonské kultúrne tradície. Japonsko nemôže ignorovať veľmocenské postavenie najväčšieho štátu východnej Ázie, ekonomický potenciál Čínskej republiky a napokon ani spoločný i keď konkurenčný záujem o prestíž medzi ázijskými štátmi.

Kultúrna evolúcia Číny síce nebola tak kontinuálna ako Japonska, ale v súčasnosti čínsky vzdelávací systém dosahuje stabilnú vysokú úroveň a gramotnosť pri počte obyvateľov 1,34 miliardy (údaj z roku 2011) dosahuje 92%.

Načrtnutá komparácia historických kultúrnych vzťahov Japonska k Číne a Indii podľa nášho názoru poukazuje na zložité performancie kultúrnych iniciatív národov vo vytváraní ich postavenia v sieti medzinárodných vzťahov. Meniace sa podmienky medzinárodných procesov v súčasnosti od teórie medzinárodných vzťahov vyžaduje, aby sa nevyhýbala skúmaniu aj takých otázok, ktoré nie je možné vysvetliť iba faktografickou exaktnosťou. O to viac, že nepochopenie ich špecifickosti môže byť brzdou vzájomnej kooperácie a komunikácie a môže viesť k destabilizácii medzinárodných vzťahov. Preto sa domnievame, že skúmanie zložitých medzikultúrnych procesov a ich vplyvu na kultúrnu identitu jednotlivých štátov a následne na charakter ich sociálneho, resp. kultúrneho kapitálu, je mimoriadne aktuálnou témou vedeckého výskumu.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. HUNTINGTON, S. P. (1996): *The Clash of Civilizations*. New York: Touchstone, 1996. ISBN: 978-0-684-84441-9.
2. REISCHAUER, E. O. a CRAIG, A. M. (2000): *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Noviny, 2000. ISBN: 978-80-7106-843-3.
3. EARHART, H. B. (1998): *Náboženství Japonska*. Praha: Prostor, 1998. ISBN: 80-7260-000-1.
4. BARY de, W. Th. (ed.; 1972): *The Buddhist Tradition in India, China and Japan*. New York: Random House, 1972. ISBN: 0-394-71696-5.
5. ŠUBRT, J. – ÁRNASON, J. P. (ed.): *Kultura, civilizace, světový systém*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN: 978-80-246-1822-7.

6. LEHMANNOVÁ, Z. a kol.(2010): *Paradigma kultur*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN: 978-80-7380-297-4.
7. WILLIAMS, P. – TRIBE, A.(2011): *Buddhistické myšlení*. Úplné uvedení do indickej tradície. Praha: ExOriente, 2011.

KONTAKT

doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: marta.zagorsekova@euba.sk